

LITTERATUR

Jayne Svenungsson, *Den gudomliga historien – profetism, messianism och andens utveckling*. Göteborg: Glänta produktion, 2014. 270 sid.

I slutet av sitt kanske mest berömda verk *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda* tecknar Max Weber sin dystopiska förståelse av livet i det moderna, av målrationalitet präglade samhället. En viktig faktor för framväxten av modernitetens teknokratiska samhällsformer var enligt Weber den specifika form av arbetsetik som utvecklades i vissa former av kalvinistisk och nonkonformistisk protestantism. Men medan den målrationalitet och teknokratiska arbetsmodellen bara hängde som en tunn rock – för att använda Webers från Baxter lånade terminologi – över axlarna på de utvalda och som de kunde ta av närhelst de ville, så har överrocken i den moderna världen förvandlats till en järnburen som vi inte kan komma ur. Livet i järnburen präglas av en långtgående rationalisering av arbetsformer och av mänskligt tänkande, där till slut effektiviteten som sådan blir målet och alla andra värden oväsentliga. I en sådan kultur blir människorna avpersonaliserade och förlorar sin värdighet.

Webers beskrivning av järnburen målar upp en dystymer bild av mänsklighetens öde i moderniteten, men den antyder kanske också en väg ut ur dess grepp:

Ingen vet vem som skall bo i buren i framtiden, eller om det vid slutet av denna oerhörda utveckling skall uppstå helt nya profeter, eller om det kommer att bli en mäktig pånyttfödelse av gamla tankar och ideal, eller, om intetdera inträffar, mekaniserad förstening, garnerad med ett slags krampaktig självuppskattning (*Sich-wichtig-nehmen*). Då kunde med rätta dessa ord sägas om de sista människorna i denna kulturutveckling: ”Specialist utan ande, njutningsmänniska utan hjärta, och denna nolla inbillar sig ha nått ett aldrig tidigare uppnått stadium i mänsklighetens historia. (Max Weber, *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos, 1985, s. 86)

I den närmast oöverskådliga diskussionen av Webers förståelse av järnburen är en av vattendelarna frågan om huruvida Weber tänkte sig att det kunde finnas någon realistisk möjlighet för mänskligheten att ta sig ur fångenskapen när den väl var etablerad. Personligen är jag övertygad om att nyckeln till Webers uppfattning finns i citatets början. Om det uppstår nya profeter eller om gamla ideal kan pånyttfodas, finns det en väg ut ur järnburen. Den profetiska karismans kraft att bryta igenom målrationalismens, teknokratins och byråkratins tvångströja är det hopp som enligt Weber återstår för mänskligheten.

I Jayne Svenungssons imponerande och ambitiösa studie *Den gudomliga historien – profetism, messianism & andens utveckling* blir inte Max Webers dystopiska framtidsbild föremål för någon direkt analys, men den problematik som adresseras är nära besläktad med Webers försök att förstå sig på järnburen och möjliga vägar att ta sig ur den. Det Svenungsson när-

mare bestämt tar sig an är att undersöka det västerländska (eller bibliska) historieteologiska arvets nutida politisk-filosofiska relevans. Med andra ord: vad finns det av värde i den mångfald av försök att teologiskt tolka historiens riktning och mening som judiskt och kristet tänkande erbjuder i den västerländska idéhistorien? Och vilka problem i samma arv måste vi bearbeta?

En undersökning av en så omfattande frågeställning måste antingen inta ett slags översiktligt fågelperspektiv som tecknar de stora linjerna på bekostnad av en djuplodande analys av enskilda tänkare eller göra mera djuplodande men också begränsade nedslag i historien. Båda tillvägagångssätten har naturligtvis sina förtjänster och brister. Svenungsson väljer att i successiva kapitel ingående diskutera det bibliska och antika arvet, Joakim av Floris originella och inflytelserika tolkning av frälsningshistorien, romantikens filosofiska bearbetningar av kristen historieteologi, 1900-talets ideologikritik och filosofiska försök att återupprätta ett slags utrymme för ett kritiskt visionärt tänkande – här representerat av tänkare som till exempel Vattimo och Derrida – och slutligen några nedslag i dagens radikala politiska filosofi hos filosofer som Agamben, Badiou och Žižek. Det är förstås alltid möjligt att ställa frågan om varför inte ett annat urval kunde ha gjorts – personligen hade jag t ex inte haft något emot en diskussion av möjliga sekulariserade historieteologiska motiv i utvecklingsoptimismen hos en upplysningstänkare som Condorcet och hans *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*. Men det måste sägas att Svenungsson har gjort ett mycket välmotiverat urval med avseende på såväl det bibliska arvets verkningshistoria som den specifika historiefilosofiska problematik som behandlas.

I judisk och kristen historieteologi urskiljer Svenungsson tre centrala motiv eller temata: *profetism, messianism* och *andens utveckling* (det pneumatiska motivet). Profetismen kännetecknas av en övertygelse om att Gud handlar i historien parat med föreställningen om en kommande rättvisa – på Guds uppdrag förkunnad av profeten – i kraft av vilken rådande orättvisor skall besegras. Mönstret för detta profetiska tänkande återfinns i paradigmatiske form i den hebreiska Bibelns profetiska skrifter men präglar också den följande historieteologiska utvecklingen. Det profetiska motivet är i grunden *teopolitiskt* – det ifrågasätter den rådande ordningen ur den gudomliga rättvisans perspektiv och skiljer sig därför från en *politisk teologi* som snarare rättfärdigar en given politisk ordning, i Svenungssons framställning bland annat representerad av Eusebios av Caesarea och hans teologiska förståelse och legitimering av det romerska imperiet.

Det messianska motivet handlar om den teologiska tolkningen av vad som skulle kunna kallas den fräl-sande händelsen. Hos tänkare som står i en kristen

teologisk tradition är det messianska motivet naturligtvis kopplat till Jesu födelse, liv och död. Detta gäller också ateistiska tänkare som Badiou, som i Paulus texter finner en etisk universalism som hänger samman med en messiansk seger där nåden (förstådd som befrielsen från förtryck) triumferar över lagen (förstådd som den rådande ordningen).

Det pneumatiska motivet handlar om föreställningen om anden som binder samman den messianska händelsen med framtiden, precis som den heliga andens utgjutande över Jesu lärjungar vid pingsten fungerar som en brygga mellan Jesu liv, död och uppståndelse och den kristna kyrkan. Anden rör sig i den kristna traditionen – också i dess sekulariserade och ateistiska varianter – mot en allt omfattande universalism. En ateistisk tänkare som Žižek tar sig till exempel an det kristna teologiska arvet därför att han anser att det rymmer en kritisk potential som först kan komma riktigt till sin rätt när kristendomen befrias från sina institutionella former och utvecklas till den universalitet som kommer till uttryck i det revolutionära skeendet och proletariatets skapande av en jämlik ordning genom ett revolutionärt övertagande av staten.

Historieteologin i dess många skepnader handlar om att finna mening och mål i historien och präglas därför ofta av ett evolutionärt perspektiv där historien tänks röra sig mot sin fullbordan. Svenungssons sammanfattning av romantikens religionsbegrepp i tre punkter – progression, universalism och förändligande – kan sägas beskriva inte bara romantiken utan *mutatis mutandis* den västerländska historieteologins grundläggande drag över huvud taget. Samtidigt klargör Svenungsson i skarpsinniga analyser att det finns viktiga skillnader mellan kristen och judisk historieteologi, där det kristna tänkandet ofta målat upp en antisemitisk nidsbild av judendomen och framställt kristendomen som det verkliga framåtskridandets religion.

Historieteologin framstår för Svenungsson som en ambivalent politisk-filosofisk resurs. Å ena sidan rymmer den den profetiska visionen om en värld präglad av rättvisa, där Gud ytterst sett är historiens herre. Å andra sidan rymmer den apokalyptiska föreställningar om den unika Händelsen som bryter med allt som varit och upprättar en ny universalistisk världsordning. En sådan messianism skapar lätt ett nytt utrymme för exkludering och förtryck. Historieteologin är således problematisk på många sätt. Men den profetiska traditionen är också bärare av föreställningen om en gudomlig rättvisa som ligger bortom alla mänskliga projekt. På så sätt blir den, enligt Svenungsson, både en vision och ett korrektiv – en vision om att världen kunde och borde vara annorlunda, och ett korrektiv till våra försök att kontrollera och forma historien.

När detta skrivs pågår den grekiska finanskrisen för fullt, och ingen vet vad som kommer att hända med Grekland eller med EU. Diskussionen om vems fel det

är att det har gått som det har gått och vad som kan göras åt situationen är intensiv och många gånger hätsk. Samtidigt är det svårt att frigöra sig från känslan att alla aktörer sitter fast i Webers järnbur. De som tycker att grekerna har sig själva att skylla och borde lämnas åt sitt öde har svårt att göra just det, eftersom det internationella finanssystemets mekanismer gör att de samtidigt knappast kan skydda sig själva mot effekterna av ett sådant beslut. Den grekiska regeringen, å sin sida, sitter fast i samma målrationala ekonomiska mekanismer, och är i praktiken förhindrad att ta ut en självständig riktning för sitt politiska handlande. Järnburens logik är att de politiska visionerna – oavsett färg – kvävs av de målrationala strukturerna utan mål.

Kanske erbjuder just det profetiska arvet en väg ut ur järnburen. Det är lätt att föreställa sig att en revolutionär Händelse skulle kunna skapa ett nytt elände i kölvattnet av den grekiska krisen. Men den profetiska kritiken som talar om rättvisa för det grekiska folket – men också för IMF:s medlemsländer och deras befolkningar – har inga snabba lösningar. Den påminner om att rättvisans yttersta grund ligger bortom den jordiska rättvisan. På så sätt kan den representera vad Anthony Giddens kallat *utopisk realism* – en föreställning om en bättre framtid parad med en insikt om sin egen begränsning och därmed en respekt för det praktiska livets realiteter.

Den gudomliga historien är en teologi- och filosofihistorisk studie som vittnar om en nästan bedövande lärdom hos författaren. På ett mästertligt sätt lyckas hon skriva en genuint systematisk-teologisk teologi- och filosofihistoria. Svenungssons arbete är vad jag skulle kalla en idéhistorisk studie skriven *framifrån*. Med utgångspunkt i en nutida diskussion vänder sig Svenungsson till den bibliska och västerländska idéhistorien för att avvinna den insikter som kan bidra till den moderna diskussionen. Samtidigt sker det med stor respekt för det främmande i det historiska materialet – författaren kan knappast anklagas för att inte låta det förflutna komma till sin rätt på sina egna villkor. Om något kritiskt ändå skall sägas om *Den gudomliga historien* är det möjligen att det hade varit intressant om Svenungsson ytterligare hade utvecklat sin egen konstruktiva historieteologi i allmänhet och sitt bejakande av profetismen i synnerhet. Det förtar emellertid inte intrycket av att detta är en studie som under lång tid framåt kommer att utgöra ett standardverk inom sitt fält.

Thomas Ekstrand
Docent, Uppsala

Francis Watson, *Gospel Writing. A Canonical Perspective*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2013. 619 sid.